

Algemene wet bestuursrecht

TEKST & COMMENTAAR

De tekst van de Algemene wet bestuursrecht, de Wet open overheid, het Besluit proceskosten bestuursrecht en het Besluit elektronisch procederen, voorzien van commentaar en met toevoeging van de tekst van aanverwante wetten en procesregelingen

Onder redactie van:

T.C. Borman

coördinerend raadadviseur Ministerie van Justitie en Veiligheid

J.C.A. de Poorter

staatsraad in de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State en hoogleraar bestuursrecht aan de Universiteit van Tilburg

Dertiende druk

 Wolters Kluwer

Deventer 2023

VOORWOORD BIJ DE DERTIENDE DRUK

De serie Tekst & Commentaar verschijnt in een iets groter formaat dan voorheen, waardoor de boeken minder lijvig worden. Van de gelegenheid heeft de uitgever gebruik gemaakt om een nieuw, eigentijds omslag te laten ontwerpen. Voor de formules van de serie Tekst & Commentaar hebben deze wijzigingen geen gevolgen.

Deze dertiende druk van Tekst & Commentaar Algemene wet bestuursrecht beoogt weer een betrouwbare gids te zijn om snel en vakkundig antwoord te geven op vragen over de betekenis en toepassing van artikelen van de Awb en onderliggende regelgeving. Gelet op de formules van de serie Tekst & Commentaar gaat het daarbij om een beschrijving van het positieve recht. Het *sein* staat dus in deze uitgave centraal, voor het *sollen* treft de lezer waar nodig verwijzingen aan naar bijdragen in juridische tijdschriften en andere vakliteratuur met een meer normatief karakter.

Nieuw in deze dertiende druk is de toevoeging van de Wet open overheid (Woo), met commentaar. Het betreft een geactualiseerde versie van de eerder verschenen speciale uitgave T&C Wet open overheid. De Woo, die op 1 mei 2022 grotendeels in werking is getreden, is voor de bestuursrechtelijke rechtspraktijk van groot belang. Het onderwerp van de Woo, toegankelijkheid van overheidsinformatie, is nauw verwant met de onderwerpen die in de Awb worden geregeld. Om die redenen is besloten de Woo, inclusief commentaar, onderdeel te laten uitmaken van Tekst & Commentaar Algemene wet bestuursrecht. Van belang is dat ook commentaar is opgenomen op de bepalingen over de actieve openbaarheid die nog niet in werking zijn getreden (art. 3.3 leden 1 en 2 Woo), maar die hun schaduwen al vooruit werpen in de rechtspraktijk.

Sinds het verschijnen van de twaalfde druk heeft de Awb diverse wijzigingen ondergaan, die vanzelfsprekend in deze dertiende druk zijn terug te vinden, inclusief commentaar. Daarbij is zoveel mogelijk uitgegaan van de stand van de wetgeving per 1 januari 2024, de datum van inwerkingtreding van de Omgevingswet en daarmee verband houdende wetgeving. Belangrijk in dat verband is onder meer de inwerkingtreding per 1 januari 2024 van titel 4.5 Awb (nadeelcompensatie) en de herziening van afdeling 3.5 (coördinatie van samenhangende besluiten). In deze dertiende druk zal de lezer dus ook (geactualiseerd) commentaar aantreffen op deze nieuwe onderdelen van de Awb. Verder wordt, zoals gebruikelijk, waar nodig reeds gewezen op komend recht. Dat betreft onder andere de integrale herziening van afdeling 2.3 over elektronisch bestuurlijk verkeer, tot stand gebracht via de Wet modernisering elektronisch bestuurlijk verkeer (*Stb.* 2023, 183), die naar de huidige prognose per 1 juli 2024 in werking zal treden. Via die wet is overigens ook een reeds per 1 januari 2024 in werking getreden artikel 2:1 lid 1 toegevoegd, waarmee bestuursorganen een zorgplicht hebben gekregen tot ondersteuning bij overheidscommunicatie.

Verder bevat deze uitgave wederom een volledig en geactualiseerd commentaar op het Besluit proceskosten bestuursrecht en het Besluit elektronisch procederen.

Last but not least is er in de commentaren op talrijke wetsartikelen in deze dertiende druk weer veel nieuwe jurisprudentie van met name de hoogste bestuursrechtsheren verwerkt. Het gaat daarbij vanzelfsprekend om jurisprudentie van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State, de Centrale Raad van Beroep en het College van Beroep voor het bedrijfsleven, maar ook om jurisprudentie van de Hoge Raad (belastingkamer), waardoor deze uitgave ook relevant is voor de fiscale rechtspraktijk.

Ter wille van de praktische bruikbaarheid van deze uitgave, zijn voorts de teksten van (de relevante onderdelen uit) vier aanverwante wetten opgenomen: de Wet op de Raad van State (hoofdstuk III), de Beroepswet, de Wet bestuursrechtspraak bedrijfsorganisatie en de Algemene wet inzake rijksbelastingen (hoofdstuk V). Om dezelfde reden treft de lezer in deze uitgave de inte-

grale tekst aan van de drie voor het bestuursprocesrecht relevante procesregelingen: het Procesreglement bestuursrecht rechtbanken 2021, de voor de ABRvS, de CRvB en het CBB geldende Procesregeling bestuursrechterlijke colleges 2014 en de Procesregeling belastingkamers gerechtshoven 2022. Een geactualiseerd overzicht van alle regelingen van bestuursrechterlijke instanties (procesregelingen, wrakingsregelingen, zaakstoedelingsregelingen, gedragscodes e.d.) en de vindplaatsen daarvan is achterin deze uitgave te vinden, vóór het trefwoordenregister.

De samenstelling van het team dat voor u het commentaar op de Awb en onderliggende wetgeving heeft verzorgd, is ongewijzigd gebleven. Naast ondergetekenden zijn dat Rianne Jacobs en Janette Verbeek, die wij veel dank zeggen voor hun inspanningen.

Die dank gaat eveneens uit naar het auteursteam van het commentaar op de Wet open overheid, te weten Tom Barkhuysen, Annemarie Drahmman en Jan van der Grinten. Hetzelfde geldt voor Koen Giezeman, advocaat bij Stibbe, en Audrey Hendrix, destijds juridisch medewerker bij Van Doorne, die hulp boden bij de totstandkoming van dat commentaar.

Deze druk gaat wat betreft de rechtspraak en literatuur uit van de stand van zaken per 1 september 2023; een enkele ontwikkeling van daarna kon nog worden verwerkt. Wat betreft de wetgeving is zoveel mogelijk uitgegaan van de stand van zaken per 1 januari 2024, zoals ten tijde van de drukproef te voorzien. Tekst & Commentaar Algemene wet bestuursrecht is ook online beschikbaar. Deze online publicatie wordt tussentijds geactualiseerd.

Vragen en opmerkingen over deze uitgave kunt u richten aan:
TekstCommentaar@wolterskluwer.com.

Amersfoort/Delft, september 2023

Tim Borman
Jurgen de Poorter

VERKORTE INHOUDSOPGAVE

(* met commentaar)

Algemene wet bestuursrecht*	1
Wet open overheid*	1131
Bijlagen	1233
Besluit proceskosten bestuursrecht*	1235
Besluit elektronisch procederen*	1263
Wet op de Raad van State (Hoofdstuk III)	1279
Beroepswet	1281
Wet bestuursrechtspraak bedrijfsorganisatie	1285
Algemene wet inzake rijksbelastingen (Hoofdstuk V)	1289
Procesreglement bestuursrecht rechtbanken 2021	1299
Procesregeling bestuursrechterlijke colleges 2014	1319
Procesregeling belastingkamers gerechtshoven 2022	1327
Lijst van de in deze uitgave vermelde regelingen van rechterlijke instanties met vindplaatsen	1333
Trefwoordenregister	1337

Algemene wet bestuursrecht

Wet van 4 juni 1992, houdende algemene regels van bestuursrecht, Stb. 1992, 315, zoals laatstelijk gewijzigd op 16 oktober 2023, Stb. 2023, 376 (i.w.tr. 01-01-2024)

Wij Beatrix, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz. enz. enz. Allen, die deze zullen zien of horen lezen, saluut! doen te weten:
Alzo Wij in overweging genomen hebben, dat ingevolge artikel 107, tweede lid, van de Grondwet de wet algemene regels van bestuursrecht dient vast te stellen;
Zo is het, dat Wij, de Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

[Inleidende opmerkingen]

1. De wordingsgeschiedenis. a. Voorgeschiedenis en doelstellingen. De basis van de Algemene wet bestuursrecht is gelegen in art. 107 lid 2 van de in 1983 herziene Grondwet. Terwijl al voordien in de Grondwet een bepaling was opgenomen met de strekking dat het burgerlijk recht, het strafrecht en het burgerlijk en strafprocesrecht in algemene wetboeken worden geregeld, is aan deze in lid 1 neergelegde bepaling in lid 2 toegevoegd dat de wet algemene regels van bestuursrecht vaststelt. Aan de totstandkoming van dit lid 2 zijn de nodige wetenschappelijke beschouwingen en rapporten voorafgegaan waarin op het opstellen van algemene regels van bestuursrecht is aangedrongen. Met name de Vereniging voor Administratief Recht heeft zich daarvoor sinds de Tweede Wereldoorlog sterk gemaakt. De doelstellingen van het wettelijk vastleggen van algemene regels van bestuursrecht zijn nader gepreciseerd in een rapport van een in 1982 ingestelde Startwerkgroep die is voorafgegaan aan de instelling in 1983 van de Commissie wetgeving algemene regels van bestuursrecht (Commissie Scheltema). Het zijn er vier: a. het bevorderen van eenheid binnen de bestuursrechtelijke wetgeving; b. het systematiseren en, waar mogelijk, vereenvoudigen van de bestuursrechtelijke wetgeving; c. het codificeren van ontwikkelingen, die zich in de bestuursrechtelijke jurisprudentie hebben afgetekend; en d. het treffen van voorzieningen ten aanzien van onderwerpen die zich naar hun aard niet voor regeling in een bijzondere wet lenen. De wetgever heeft niet gepoogd om in één keer tot een enigszins volledige vastlegging van de algemene regels van bestuursrecht te komen. Welbewust is gekozen voor zogenoemde aanbouwwetgeving, waarbij de Awb bij stukjes en beetjes (via zogenoemde tranches) zou worden aangevuld. In de loop der tijd zijn echter ook los van een tranche afzonderlijke aanvullingen en wijzigingen tot stand gekomen of in voorbereiding genomen, die veelal in het teken staan van de juridisering en het streven naar een meer definitieve geschilbeslechting door de bestuursrechter. *Literatuur.* T.C. Borman, 'Van Warb tot Awb: de invloed van de commissie-Scheltema op de Awb', in: T. Barkhuysen, W. den Ouden & J.E.M. Polak (red.), *Bestuursrecht harmoniseren: 15 jaar Awb*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2010, p. 23-40. **b. Eerste en tweede tranche (1994).** De onder a genoemde doelstellingen zijn overgenomen in het door de commissie medio 1987 gepubliceerde voorontwerp en liggen ook ten grondslag aan het in 1989 bij de Tweede Kamer op dat voorontwerp gebaseerde wetsvoorstel 21221, inhoudende hoofdstuk 1, 2, 3, 4, 6, 7 en het huidige hoofdstuk 11. Dit wetsvoorstel staat bekend als de eerste tranche van de Awb. Deze eerste tranche is als wet van 4 juni 1992 gepubliceerd in *Stb.* 1992, 315. De grondwetsbepaling beperkt zich tot de (materiële) regels van bestuursrecht. In de considerans van de Awb is dat ook tot uitdrukking gebracht. Maar de Awb houdt meer in. Bevatte de eerste tranche met zijn hoofdstuk 6 en 7 over bezwaar en beroep al het een en ander over bestuursprocesrecht, de samenhang met de plannen om de rechterlijke organisatie te herzien en om daarbij te beginnen met de administratieve rechtspraak, was voor de regering aanleiding in het op 23 januari 1992 ingediende wetsvoorstel voltooiing eerste fase herziening rechterlijke organisatie (*Kamerstukken* 22495) de

tweede tranche van de Awb op te nemen. Dat is hoofdstuk 8 geworden, dat het overgrote deel van het uniform bestuursprocesrecht bevat (wet van 16 december 1993, *Stb.* 650). Bij wet van 14 oktober 1993, *Stb.* 581 (*Kamerstukken* 22601) werd ingevoegd een nieuwe afdeling 3.5 inzake de uitgebreide openbare voorbereidingsprocedure. Voorts werd bij wet van 15 december 1993, *Stb.* 671 (*Kamerstukken* 22690) nog titel 1.2 toegevoegd inzake uitvoering van bindende besluiten van de EG. De invoering van de eerste en tweede tranche van de Awb is gepaard gegaan met een omvangrijke aanpassingswetgeving. De aanpassing aan de eerste tranche werd neergelegd in een eerste en tweede aanpassingswet (*Stb.* 1992, 422 en *Stb.* 1992, 423; *Kamerstukken* 22061 en 22320) en een afzonderlijke aanpassingsrijkswet (*Stb.* 1993, 692; *Kamerstukken* 23252). De noodzakelijke aanpassingen aan de tweede tranche zijn deels in de tweede tranche zelf opgenomen. Daarmee was de aanpassingswetgeving nog niet voltooid. In wetsvoorstel 23258 werd de Aanpassingswet Awb III opgenomen (wet van 23 december 1993, *Stb.* 690). De eerste en de tweede tranche van de Awb zijn tezamen met de andere genoemde wetten in werking getreden op 1 januari 1994. Via de Leemtetwet Awb (*Stb.* 1995, 250) werden nadien nog enkele onvolkomenheden hersteld. **c. Taal in het bestuurlijk verkeer (1995).** Bij wet van 4 mei 1995, *Stb.* 302 (*Kamerstukken* 23543) werd afdeling 2.2 aan de Awb toegevoegd (taal in het bestuurlijk verkeer) in werking getreden op 1 juli 1995. Daarmee werd de hoofdregel verankerd dat het Nederlands de bestuurstaal is en werd tevens het Fries officieel als bestuurstaal erkend. De bepalingen over de Friese taal zijn in 2014 overgeheveld naar een afzonderlijke Wet gebruik Friese taal (zie onder u). **d. Derde tranche (1998).** In december 1991 publiceerde de Commissie Scheltema het voorontwerp van de derde tranche. Op 29 april 1994 werd het wetsvoorstel Derde tranche Awb ingediend (wetsvoorstel 23700). Het haalde de eindstreep als wet van 20 juni 1996, *Stb.* 1996, 333. Bij deze tranche werden onder meer titel 4.2 (subsidies), titel 4.3 (beleidsregels), hoofdstuk 5 (handhaving, voor zover betrekking hebbend op toezicht op de naleving, bestuursdwang en dwangsom) en hoofdstuk 10 (mandaat, delegatie, goedkeuring, schorsing en vernietiging) ingevoegd. Nadat de nodige aanpassingswetgeving (*Stb.* 1997, 510, 511 en 580; *Kamerstukken* 25280, 25319 en 25464) zijn beslag had gekregen, trad de derde tranche op 1 januari 1998 in werking. **e. Intern klachtrecht (1999).** Een nieuw hoofdstuk 9 (het oude was inmiddels vernummerd tot hoofdstuk 11) over intern klachtrecht werd ingevoegd bij wet van 12 mei 1999, *Stb.* 214 (*Kamerstukken* 25837). Dit hoofdstuk 9, thans genummerd als titel 9.1, trad in werking per 1 juli 1999. **f. Fiscaal procesrecht (1999).** Per 1 september 1999 werden krachtens de wet van 29 oktober 1998, *Stb.* 621 (*Kamerstukken* 25175) hoofdstuk 6, 7 en 8 ook van toepassing in het fiscaal procesrecht (behoudens uitzonderingen). **g. Kosten bestuurlijke voorprocedures (2002).** Op 12 maart 2002 trad in werking de wet van 24 januari 2002, *Stb.* 55 (*Kamerstukken* 27024), waarin de bestuursrechter bij uitsluiting van de civiele rechter bevoegd is gemaakt tot het uitspreken van veroordeling in de kosten van bezwaar of administratief beroep. **h. Eerste evaluatiewet Awb (2002).** Op 1 april 2002 trad in werking de Eerste evaluatiewet Awb (*Stb.* 2002, 53; *Kamerstukken* 26523), waarin diverse losse wijzigingen in de Awb werden aangebracht naar aanleiding van de eerste evaluatie van die wet. **i. Elektronisch bestuurlijk verkeer (2004).** Op 1 juli 2004 trad een nieuwe afdeling 2.3 in werking, waarin regels worden gesteld over elektronisch verkeer tussen burgers en bestuursorganen en tussen bestuursorganen onderling (wet van 29 april 2004, *Stb.* 214; *Kamerstukken* 28483). **j. Rechtstreeks beroep (2004).** Via de Wet rechtstreeks beroep (wet van 13 mei 2004, *Stb.* 220; *Kamerstukken* 27563) is per 1 september 2004 art. 7:1a aan de Awb toegevoegd. Daarmee is de mogelijkheid ontstaan om met wederzijds goedvinden van bezwaarmakers en bestuursorgaan de bezwaarschriftprocedure over te slaan, en dus rechtstreeks beroep bij de bestuursrechter in te stellen. **k. Extern klachtrecht (2005).** Via de Wet extern klachtrecht (wet van 3 februari 2005, *Stb.* 71; *Kamerstukken* 28747) is per 15 maart 2005 titel 9.2 aan hoofdstuk 9 toegevoegd, die een regeling bevat over de behandeling van klachten door een externe, onafhankelijke klachtinstantie: de Nationale ombudsman of een decentrale ombudsvoorziening. **l. Uniforme openbare voorbereidingsprocedure (2005).** Bij wet van 24 januari 2002, *Stb.* 54 (*Kamerstukken* 27023), kwam tot stand de samenvoeging van de twee openbare voorbereidingsprocedures uit afdeling 3.4 en 3.5 tot één uniforme openbare voorbereidingsprocedure in een nieuwe afdeling 3.4. Na de totstandbrenging van een aanpassingswet, waarin ook de van de Awb-systematiek afwijkende actio popularis, het beroepsrecht voor eenieder in het omgevingsrecht, werd geschrapt (wet van 26 mei 2005, *Stb.* 282; *Kamerstukken* 29421), trad de nieuwe afdeling 3.4 uiteindelijk in werking op 1 juli 2005. **m. Samenhangende besluiten (2008).** Op 1 juli 2008 trad de Wet samenhangende besluiten Awb in werking

(wet van 29 mei 2008, *Stb.* 200; *Kamerstukken* 30980). Hiermee is een nieuwe afdeling 3.5 aan de Awb toegevoegd, waarin een facultatieve regeling is opgenomen voor het coördineren en bundelen van voorbereiding en rechtsbescherming ter zake van samenhangende besluiten. Verder bevat deze afdeling een inspanningsverplichting voor bestuursorganen om aanvragers van vergunningen e.d. te informeren over eventuele andere benodigde vergunningen voor de te verrichten activiteit.

n. Vierde tranche (2009). In september 1999 bracht de Commissie Scheltema een voorontwerp voor de vierde tranche uit. Een op basis van het voorontwerp door de regering opgesteld wetsvoorstel werd in juli 2004 bij de Tweede Kamer ingediend (*Kamerstukken* 29702). De Vierde tranche Algemene wet bestuursrecht trad uiteindelijk op 1 juli 2009 in werking (*Stb.* 2009, 264). De vierde tranche heeft de Awb aangevuld met drie onderwerpen: bestuursrechtelijke geldschulden (titel 4.4), bestuurlijke handhaving, in het bijzonder de algemene bepalingen en bepalingen over de bestuurlijke boete (titel 5.1 en 5.4) en attributie aan ondergeschikten (afdeling 10.1.3). Verder bracht de vierde tranche ingrijpende wijzigingen aan in de Awb-bepalingen over bestuursdwang en de last onder dwangsom (opgenomen in een nieuwe titel 5.3 over herstelsancties). Per 1 juli 2009 werden via de Aanpassingswet vierde tranche Awb (*Stb.* 2009, 265; *Kamerstukken* 31124) ook de nodige aanpassingen in bijzondere wetgeving aangebracht.

o. Lex silencio positivo (2009). Ter uitvoering van de Europese dienstenrichtlijn is een nieuwe paragraaf 4.1.3.3 (art. 4:20a-4:20f) aan de Awb toegevoegd, waarin een algemene regeling opgenomen over de van rechtswege verleende vergunning die ontstaat als er binnen een wettelijke beslistermijn geen beslissing op een aanvraag is genomen. De regeling van deze figuur – ook bekend onder de benaming 'lex silencio positivo' – is via de Dienstenwet toegevoegd aan de Awb en op 28 december 2009 in werking getreden (*Stb.* 2009, 503; *Kamerstukken* 31579).

p. Bestuurlijke lus (2010). Op 1 januari 2010 is de Wet bestuurlijke lus Awb in werking getreden, die voortkwam uit een door de Kamerleden Vermeij, Koopmans en Népérus aanhangig gemaakt initiatiefvoorstel (*Stb.* 2009, 570; *Kamerstukken* 31352). Via deze wet zijn in de Awb de nieuwe afdelingen 8.2.2.A (art. 8:51a-8:51c) en afdeling 8.2.7 (art. 8:80a en art. 8:80b) ingevoegd. De bestuurlijke lus is bedoeld als een middel om definitieve geschilbeslechting te bevorderen, door het bestuursorgaan de gelegenheid te bieden om gebreken in het bestreden besluit nog tijdens de beroepsprocedure bij de rechter te herstellen.

q. Elektronisch verkeer met de bestuursrechter (2010). Op 1 juli 2010 is de Wet elektronisch verkeer met de bestuursrechter in werking getreden (*Stb.* 2010, 173; *Kamerstukken* 31867). Via deze wet is aan de Awb art. 8:40a toegevoegd, waarin afdeling 2.3 (elektronisch bestuurlijk verkeer) van overeenkomstige toepassing is verklaard op het verkeer met de bestuursrechter. Dit betekent dat processtukken en beroepschriften elektronisch kunnen worden verzonden, mits het betrokken rechterlijke college deze mogelijkheid heeft geopend. Ter uitvoering van art. 8:40a is het Besluit elektronisch verkeer met de bestuursrechter tot stand gebracht, in werking getreden op 16 juli 2010 (*Stb.* 2010, 278).

r. Dwangsom en beroep bij niet tijdig beslissen (2010). Op 1 oktober 2010 is de Wet dwangsom en beroep niet tijdig beslissen in werking getreden, welke wet voortkwam uit een initiatiefvoorstel van de Kamerleden Wolfsen en Luchtenveld (*Stb.* 2009, 383; *Kamerstukken* 29934). Via deze wet is de Awb aangevuld met regels over het opleggen van een dwangsom en de mogelijkheid van rechtstreeks beroep bij de bestuursrechter als een bestuursorgaan een wettelijke beslistermijn overschrijdt. De dwangsomregeling werd opgenomen in een nieuwe paragraaf 4.1.3.2 (art. 4:17-4:20) en de beroepsregeling in een nieuwe afdeling 8.2.4A (art. 8:55b-8:55e). In verband met deze wet zijn via een afzonderlijke wet eerst de termijnen voor onder andere de termijnen voor beslissen op bezwaar en administratief beroep in hoofdstuk 7 Awb aangepast (*Stb.* 2009, 384; *Kamerstukken* 31751). De beroepsregeling in de Wet dwangsom en beroep bij niet tijdig beslissen werd overgenomen uit een bij de Tweede Kamer ingediend regeringsvoorstel, dat na de inwerkingtreding van de Wet dwangsom en beroep bij niet tijdig beslissen is ingetrokken (*Kamerstukken* 30435).

s. Aanpassing bestuursprocesrecht (2013). Op 1 januari 2013 is de Wet aanpassing bestuursprocesrecht in werking getreden (*Stb.* 2012, 682; *Kamerstukken* 32450). Deze wet bevatte diverse ingrijpende wijzigingen en aanvullingen van de Awb, met name omdat daarmee vrijwel het gehele bestuursprocesrecht werd geconcentreerd in de Awb. Onder andere werd daarmee titel 8.5 ingevoegd over het hoger beroep (art. 8:104-8:118). Deze bepalingen kwamen in de plaats van de desbetreffende bepalingen in de Wet RvS, de Beroepswet, de Wbbo en de AWR. Nieuwe elementen waren echter de bepalingen over incidenteel hoger beroep (art. 8:110-8:112, in werking getreden op 1 juli 2013) en de judiciële lus (art. 8:113). Ook de drie bijlagen bij de Awb (de Regeling rechtstreeks beroep, de Bevoegdheidsregeling bestuursrecht-

spraak en de Regeling verlaagd griffierecht) werden via deze wet aan de Awb toegevoegd. Andere aanvullingen betroffen de bepalingen over de 'grote kamer' (art. 8:10a lid 4), het nemen van conclusies (art. 8:12a), definitieve geschilbeslechting (art. 8:41a) en het relativiteitsvereiste (art. 8:69a). Via de Wet aanpassing bestuursprocesrecht werden ook art. 6:18 en 6:19 samengevoegd tot een nieuw art. 6:19 betreffende het meemenen van nieuwe of gewijzigde besluiten in een lopende bezwaar- of beroepsprocedure. Ook werd met deze wet de mogelijkheid verruimd om gebreken in een besluit te passeren als daardoor geen belanghebbenden zijn benadeeld (art. 6:22). Een belangrijke wetssystematische en terminologische wijziging betrof de introductie van de begrippen 'bestuursrechter' en 'hoger beroepsrechter', omschreven in art. 1:4. Via de Wet aanpassing bestuursprocesrecht is verder de verplichte vijfjaarlijkse evaluatie van de Awb geschrapt (art. 11:1) en is een algemene indexeringsbepaling toegevoegd betreffende onder andere griffierechten en proceskostenvergoedingen (art. 11:2). Via de op 1 juli 2013 in werking getreden Veegwet aanpassing bestuursprocesrecht (*Stb.* 2013, 226; *Kamerstukken* 33455) zijn nog enkele wetstechnische aanpassingen aangebracht. **t. Schadevergoeding bij onrechtmatig bestuurshandelen (2013)**. Op 1 juli 2013 zijn bepalingen over schadevergoeding bij onrechtmatig bestuurshandelen in werking getreden. Kern daarvan was de invoering van titel 8.4, waarin een verzoekschriftprocedure bij de bestuursrechter is opgenomen voor het verkrijgen van schadevergoeding bij onrechtmatige besluiten (art. 8:88-8:95). Deze bepalingen zijn ingevoerd via de Wet nadeelcompensatie en schadevergoeding bij onrechtmatige besluiten (*Stb.* 2013, 50; *Kamerstukken* 32621). Art. 8:73 en 8:73a over veroordeling tot schadevergoeding bij gegrondverklaring van het beroep of intrekking van het beroep bij tegemoetkoming, zijn via die wet geschrapt. De bepalingen over nadeelcompensatie zijn nog niet in werking getreden. Dit gebeurt waarschijnlijk per 1 januari 2021. **u. Schrapting bepalingen Friese taal (2014)**. Ingevoelde de Wet gebruik Friese taal (*Stb.* 2013, 382; *Kamerstukken* 33335) zijn per 1 januari 2014 art. 2:7-2:11, die handelden over het gebruik van de Friese taal in het bestuurlijk verkeer, in enigszins gewijzigde vorm overgeheveld naar die afzonderlijke Wet gebruik Friese taal. **v. Wijziging in verband met digitale handtekening (2017)**. Op 10 maart 2017 is een wet in werking getreden die strekt tot implementatie van de EU-verordening elektronische diensten en vertrouwensdiensten (*Stb.* 2017, 13; *Kamerstukken* 34413). Via deze wet is in art. 2:16 Awb de verwijzing naar art. 3:15a en 3:15b BW vervangen door een verwijzing naar de genoemde EU-verordening. **w. Vereenvoudiging en digitalisering procesrecht (KEI) (2017)**. Op 21 juli 2016 verschenen in het Staatsblad de wet tot wijziging van Rv en de Awb in verband met vereenvoudiging en digitalisering van het procesrecht, en een invoeringswet (*Stb.* 2016, 288 en 290; *Kamerstukken* 34059 en 34212). Dit in het kader van het project Kwaliteit en Innovatie rechtspraak (KEI). Wat de Awb betreft, voorzien deze wetten onder meer in een uitgebreidere regeling over digitaal verkeer met de bestuursrechter, neergelegd in afdeling 8.1.6a, die in de plaats zou moeten treden van art. 8:40a (zie echter hierna onder ag t.a.v. de Wet modernisering elektronisch bestuurlijk verkeer). Ook zijn enkele wijzigingen aangebracht in hoofdstuk 8 die geen rechtstreeks verband houden met digitaal procederen. Een groot deel van de Awb-wijzigingen is op 12 juni 2017 voor het gehele bestuursrecht in werking getreden. De verplichting om digitaal te procederen (art. 8:36a, 8:36b en 8:36c lid 1, tweede volzin) treedt echter gefaseerd in werking voor verschillende soorten zaken en verschillende rechterlijke colleges. Op 12 juni 2017 is die verplichting als eerste gaan gelden voor asiel- en bewaringszaken bij de rechtbanken (zie inwerkingtredingsbesluit in *Stb.* 2017, 174 en 230). Per 15 april 2020 geldt de verplichting tot digitaal procederen eveneens voor bestuursrechtelijke cassatieprocedures bij de HR (zie inwerkingtredingsbesluit in *Stb.* 2020, 99). **x. Terugvordering staatssteun (2018)**. Op 1 juli 2018 is de Wet terugvordering staatssteun in werking getreden (*Stb.* 2018, 75 en 99; *Kamerstukken* 34753). Via deze wet is onder andere de Awb aangevuld met een weigeringsgrond voor het verstrekken van subsidie in strijd met Europese staatssteunregels (aanvulling art. 4:35 en 4:43). **y. Evaluatiewet bestuursrechtelijke geldschuldenregeling Awb (2021)**. Op 1 april 2021 is de Evaluatiewet bestuursrechtelijke geldschuldenregeling Awb in werking getreden (*Stb.* 2020, 500; *Kamerstukken* 35477). Deze wet vloeit voort uit de in 2013 uitgevoerde evaluatie van titel 4.4 Awb (bestuursrechtelijke geldschulden). Belangrijkste onderdeel is de opnemng van een algemene kwijtscheldingsbepaling in de Awb (art. 4:94a). Via een wijziging van art. 4:96 hebben bestuursorganen de mogelijkheid gekregen om betaling van voorschotten op te schorten. Verder zijn er diverse technische aanpassingen aangebracht inzake de vervaltermijn van kostenverhaal bij bestuursdwang (wijziging art. 5:25) en de verjaring van invordering van dwangsommen (wijziging art. 5:35 en nieuw

art. 5:37a). **z. Aanpassingen Awb ingevolge Wet elektronische publicaties (2021).** Op 1 juli 2021 is de Wet elektronische publicaties in werking getreden (*Stb.* 2020, 262; *Kamerstukken* 35218). Via deze wet zijn de regels over elektronische overheidspublicaties geconcentreerd in de Bekendmakingswet en is de Bekendmakingswet uitgebreid met regels over de elektronische publicatie en ontsluiting door bestuursorganen van mededelingen en kennisgevingen. In verband daarmee werden diverse Awb-bepalingen aangepast, deels omdat de inhoud daarvan wordt overgeheveld naar de Bekendmakingswet. Dit betrof art. 3:11-3:14, 3:16, 3:18, 3:42, 3:44, 6:8 en 8:80. **aa. Amicus curiae (2021).** Op 1 juli 2021 is een wet in werking getreden waarmee voor de hoogste bestuursrechtshet instrument van de amicus curiae ('meedenkers') in de Awb is verankerd (*Stb.* 2020, 416; *Kamerstukken* 35550). Dit instrument houdt in dat de HR, de ABRvS, de CRvB en het CbB de mogelijkheid hebben om anderen dan de direct betrokken partijen te laten meedenken bij een bepaalde zaak. De regeling is opgenomen in artikel 8:12b, als enig onderdeel van afdeling 8.1.2b ('Opmerkingen door anderen dan partijen'). **ab. Bestuursrechtelijke handhaving medewerkingsplicht toezichthouders (2021).** Op 1 juli 2021 is een aanvulling van art. 5:20 en een daarmee samenhangende technische wijziging van art. 5:32 in werking getreden, waarmee bestuursorganen een algemene bevoegdheid hebben gekregen om de in art. 5:20 geregelde medewerkingsplicht jegens toezichthouders te handhaven via een last onder bestuursdwang of een last onder dwangsom (*Stb.* 2021, 135; *Kamerstukken* 35256). Deze wijzigingen maken deel uit van de wet van 3 maart 2021 tot wijziging van de Awb enkele kleine inhoudelijke aanpassingen in de Awb aangebracht. Dit betreft de invoering van art. 8:29 lid 6 en art. 9:36a en een wijziging van art. 9:36 lid 5. Zie voor de inhoud hiervan het commentaar bij de desbetreffende bepalingen. **ad. Nadeelcompensatie (2024).** Via de Wet nadeelcompensatie en schadevergoeding bij onrechtmatige besluiten (*Stb.* 2013, 50; *Kamerstukken* 32621) werden in 2012 algemene bepalingen over schadevergoeding bij rechtmatig overheidshandelen (nadeelcompensatie) tot stand gebracht in de vorm van een nieuwe titel 4.5 (art. 4:126-4:131). De wet van 3 maart 2021 tot wijziging van de Awb en enkele andere wetten in verband met het nieuwe omgevingsrecht en nadeelcompensatierecht (*Stb.* 2021, 135; *Kamerstukken* 35256) paste enkele nadeelcompensatiebepalingen in bijzondere wetten aan en maakte daarmee de weg vrij voor inwerkingtreding van titel 4.5. Vanwege de samenhang met nadeelcompensatiebepalingen in de Omgevingswet is met inwerkingtreding gewacht totdat de Omgevingswet in werking zou treden. Dit vond plaats per 1 januari 2024 (*Stb.* 2023, 336). Via de Invoeringswet Omgevingswet (*Stb.* 2020, 172; *Kamerstukken* 34986) zijn in hoofdstuk 15 Omgevingswet voor het omgevingsrecht aanvullende regels ten opzichte van titel 4.5 opgenomen. **ae. Informatieverschaffing en coördinatie bij samenhangende besluiten (2024).** In 2021 verscheen in het Staatsblad de wet van 3 maart 2021 tot wijziging van de Awb en enkele andere wetten in verband met het nieuwe omgevingsrecht en nadeelcompensatierecht (*Stb.* 2021, 135; *Kamerstukken* 35256). Deze wet bevatte onder andere een nieuwe regeling over de informatieverschaffing bij samenhangende besluiten (nieuwe afdeling 3.4A) en over de coördinatie van samenhangende besluiten (herziene afdeling 3.5). Vanwege de samenhang met de Omgevingswet moesten deze onderdelen tegelijkertijd met de Omgevingswet in werking treden, hetgeen plaatsvond per 1 januari 2024 (*Stb.* 2023, 113). **af. Zorgplicht ondersteuning bij verkeer met bestuursorgaan (2014).** Per 1 januari 2024 is in artikel 2:1 een nieuw eerste lid opgenomen waarin aan bestuursorganen is opgedragen om zorg te dragen voor passende ondersteuning van burgers bij het verkeer met het betreffende bestuursorgaan. Deze bepaling is toegevoegd via de Wet modernisering elektronisch bestuurlijk verkeer (*Stb.* 2023, 183; *Kamerstukken* 35261). Die wet bevat ook een integrale herziening van afdeling 2.3 over het elektronisch verkeer tussen burgers en bestuursorganen, die naar verwachting per juli 2024 in werking treedt (zie onder ag). **ag. Komend recht. Modernisering elektronisch bestuurlijk verkeer (afdeling 2.3).** Op 7 juni 2023 verscheen in het Staatsblad de Wet modernisering elektronisch bestuurlijk verkeer (*Stb.* 2023, 183; *Kamerstukken* 35261). Deze wet bevat een modernisering van afdeling 2.3 (art. 2:13-2:17) over het elektronisch verkeer tussen burgers en bestuursorganen. Deze afdeling wordt aanzienlijk uitgebreid. De belangrijkste elementen zijn: het recht van burgers en bedrijven op elektronische communicatie voor de meer officiële berichten, waaronder berichten in het kader van een procedure over een

besluit of een klacht; voor andere berichten hebben burgers en bedrijven dat recht als het bestuursorgaan expliciet kenbaar heeft gemaakt dat de elektronische weg is geopend; een expliciete bepaling dat natuurlijke personen niet kunnen worden verplicht tot het gebruik van de elektronische weg, wat echter onverlet laat dat een bijzondere wet daarvan kan afwijken; verlaging van de drempel voor de bijzondere wetgever om elektronische communicatie verplicht te stellen voor ondernemingen en rechtspersonen; nadere regels over ontvangstbevestiging en notificatie; wat te doen bij foutmeldingen, incl. de inspanningsplicht voor bestuursorganen om elektronische adressen op orde te hebben; wat te doen bij elektronische onbereikbaarheid van het bestuursorgaan: termijnverlenging, verschoonbaarheid; nadere regels over bewijslast bij elektronisch bestuurlijk verkeer; de mogelijkheid tot tijdelijke afwijking van afdeling 2.3 in geval van nieuwe technieken; een grondslag voor regels over bewaren en vernietigen van elektronische gegevens. Verder voorziet het wetsvoorstel in een nieuwe grondslag voor vrijwillig digitaal procederen bij de bestuursrechter (nieuw art. 8:36ea, dat in de plaats komt van art. 8:40a). De verwachting is dat de wet in werking kan treden per 1 juli 2024. **Aanpassing wrakingsregels.** Op 3 mei 2023 bracht de Raad van State advies uit over het wetsvoorstel versterking strafrechtelijke aanpak criminaliteit II. Dat wetsvoorstel bevat onder andere enkele aanpassingen in de bepalingen over wraking in art. 8:15-8:18. Belangrijkste element is het voorstel om in art. 8:18 de mogelijkheid op te nemen dat de wrakingskamer een wrakingsverzoek zonder behandeling ter zitting kan afdoen als het verzoek kennelijk niet-ontvankelijk of kennelijk ongegrond is. Zie over de inhoud: *NTB 2023/49*. **Wet verlaging griffierechten.** Op 26 april 2023 bracht de Raad van State advies uit over het wetsvoorstel Wet verlaging griffierechten. Het wetsvoorstel regelt dat de in art. 8:41 en 8:109 vastgelegde griffierechten met 25% worden verlaagd. Deze maatregel was aangekondigd in het coalitieakkoord van het kabinet-Rutte IV. Doel hiervan was de toegang tot het recht te vergroten en de rechtsbescherming van burgers tegen de overheid te verbeteren. In juni 2023 is echter aangekondigd dat de verlaging om budgettaire redenen wordt gehalveerd (zie *NTB 2023/251*). Het wetsvoorstel voorziet verder in een bepaling over betalingsonmacht bij verschuldigd griffierecht (wijziging art. 8:41) en het facultatief maken van de jaarlijkse indexering van griffierecht (wijziging art. 11:1). Zie over de inhoud van het wetsvoorstel: *NTB 2023/175*. **Wet versterking waarborgfunctie Awb.** Op 19 januari 2023 is een wetsvoorstel in preconsultatie gegaan dat ertoe strekt de 'menselijke maat' in het bestuurs(proces)recht te vergroten en de overheid meer 'responsief' te maken. Dit wetsvoorstel 'Wet versterking waarborgfunctie Awb' vindt zijn directe aanleiding in de kinderopvangtoeslagenaffaire. Het wetsvoorstel bevat een groot aantal wijzigingen van de Awb: codificatie van het dienstbaarheidsbeginsel (nieuw art. 2:4a); vastlegging dat de motivering van primaire besluiten en beslissingen op bezwaar op begrijpelijke wijze moet geschieden (wijziging art. 3:47 en art. 7:12), verplichte vermelding hoe over een besluit contact kan worden gelegd met het bestuursorgaan (nieuw art. 3:45a); regels over informatie over kennisneming van op de zaak betrekking hebbende stukken (nieuw art. 3:45b en wijziging art. 8:29); regels over het corrigeren van eenvoudige kennelijke fouten (nieuwe art. 3:51-3:53); vaker horen bij financiële beschikkingen (wijziging art. 4:12); codificatie jurisprudentie inzake afwijken van een beleidsregel bij onevenredigheid (wijziging art. 4:84); dwingende formulering kwijtscheldingsbepaling (wijziging art. 4:94a); uitdrukkelijke mogelijkheid treffen betalingsregeling en informatieverschaffing daarover (o.a. wijziging art. 4:94); verlenging bezwaar- en beroepstermijn voor besluiten die vallen onder het lage griffierecht (wijziging art. 6:7); verruiming regels verschoonbare termijnoverschrijding bij te laat ingediend bezwaar of beroep (wijziging art. 6:11); onderzoeksplicht voor informele afdoening bezwaar (nieuw art. 7:1b); beperking van de uitzonderingen op de hoorplicht in bezwaar (wijziging art. 7:3); uitdrukkelijke verplichting tot volledige heroverweging in bezwaar (wijziging art. 7:11); invoering burgerlijke lus (nieuwe afdeling 8.2.2.2b); uitbreiding mogelijkheid tussenuitspraken bestuursrechters (wijziging art. 8:80a). Verder is een afzonderlijk voorstel bijgevoegd voor een verruiming van art. 3:4 Awb (evenredigheidsbeginsel). Het conceptwetsvoorstel is bij brief van 20 januari 2023 ter kennisneming aan de Tweede Kamer gezonden (*Kamerstukken II 2022/23, 29279, nr. 763 en bijlagen*). Zie over de inhoud: *NTB 2023/48*. De volgende stap na de preconsultatie is een formele consultatieronde, die was voorzien eind 2023. **Wet stroomlijning bestuurlijke boetemaxima en termijnen.** Op 28 mei 2022 is een conceptwetsvoorstel in consultatie gegaan waarmee enkele bepalingen in de Awb worden gewijzigd over de maximale hoogte van bestuurlijke boetes en de termijn waarbinnen dergelijke boetes kunnen worden opgelegd. Doel daarvan is de Awb-bepalingen te laten aansluiten op de boetecategorieën en verjarings-

termijnen van het Wetboek van Strafrecht. Het betreft aanvullingen en aanpassingen van art. 5:45 en 5:46. Het conceptwetsvoorstel is gepubliceerd op internetconsultatie.nl. Zie over de inhoud: *NTB 2022/185. Wijzigingen Awb i.v.m. toegang tot de rechter bij Aarhus-besluiten*. Op 2 april 2022 is een conceptwetsvoorstel in consultatie gegaan dat beoogt reparaties aan te brengen in de Awb naar aanleiding van het arrest van het HvJ EU van 14 januari 2021 over het recht op toegang tot de rechter bij besluiten die vallen onder het Verdrag van Aarhus (*arrest Stichting Varkens in Nood*). Het betreft aanpassingen van art. 3:10, 3:15, 6:13, 7:1 en 8:1. Het conceptwetsvoorstel is gepubliceerd op internetconsultatie.nl. Zie over de inhoud: *NTB 2022/152*.

2. Eenheid van wetgeving. De eerste doelstelling die in de toelichting bij de eerste tranche (MvT, *Parl. Gesch. Awb I*, p. 19 en volgende) wordt genoemd is de eenheid in wetgeving. Alle deelnemers aan het rechtsverkeer – de burger, de wetgever, het bestuur en de rechter – hebben baat bij een eenheid van wetgeving die het recht eenvoudiger en daardoor beter toegankelijk maakt. Verschillen zoals in de bepalingen die termijnen stellen voor bezwaar en beroep, geven aanleiding tot verwarring. Wijken formuleringen van artikelen van elkaar af, dan moet worden nagegaan of daarmee ook verschillen in betekenis zijn bedoeld. Er moet meer een beroep op de rechter worden gedaan dan wanneer één enkele algemene regeling wordt gegeven. Eenheid bevordert ook dat betere en meer op de rechtspraak toegesneden commentaren beschikbaar komen. Bij een versplinterde regeling behoeft iedere wet een eigen commentaar. Eenheid van recht heeft echter haar grenzen. Er zullen steeds bijzondere wetten blijven. De eenheid van het bestuursrecht zal vooral moeten worden gevonden in het uniform regelen van al die onderwerpen die op ieder terrein weerkeren en steeds dezelfde problemen met zich brengen.

3. Systematiseren en vereenvoudigen. Het opstellen van algemene regels zal tot vereenvoudiging van de wetgeving leiden omdat speciale bepalingen en vele bijzondere wetten daardoor overbodig worden. Voor de wetgever heeft een stelselmatige opbouw van de wetgeving het voordeel dat leemten of tegenstrijdigheden gemakkelijker worden vermeden. Een wijziging is eenvoudiger aan te brengen omdat door de aangebrachte systematiek gemakkelijker is te overzien welke gevolgen die zal hebben. Voor de toepassing van de wet, met name door de rechter, is het voordeel van een goede systematiek dat daaraan bij de interpretatie een argument kan worden ontleend. Handledingen en commentaren kunnen beter tot hun recht komen en bijdragen leveren aan de verdere ontwikkeling van het bestuursrecht.

4. Codificeren. Codificatie van jurisprudentie bevordert de kenbaarheid van het recht en daardoor de rechtszekerheid. Men behoeft – zo vervolgt de memorie van toelichting – een rechtsregel niet meer af te leiden uit een veelheid van rechterlijke beslissingen over steeds weer enigszins verschillende gevallen, maar vindt haar als een algemeen geformuleerde regel in één wetsbepaling. De inhoud en het toepassingsbereik van de regel zijn daardoor meestal gemakkelijker vast te stellen. Er zijn nog andere voordelen. Bij rechterlijke uitspraken is het vaak lastiger te beoordelen in hoeverre zij hun betekenis hebben verloren dan bij wetsbepalingen. Codificatie van een regel van bestuursrecht betekent ook een grotere eenheid van de huidige jurisprudentie van de verschillende bestuursrechters. Daarmee is ook aangeduid dat op dit terrein codificeren bijna steeds met modificeren gepaard gaat: de nieuwe regel zal ten opzichte van de jurisprudentie van althans enkele rechters enige afwijkingen vertonen. Overigens is met het codificeren van in de rechtspraak ontwikkelde regels niet beoogd een verdere ontwikkeling van het ongeschreven recht af te snijden. Zo zijn in de eerste tranche enkele algemene beginselen van behoorlijk bestuur vastgelegd (zie art. 3:2, 3:3, 3:4 en art. 3:46), maar niet alle. Het wetsvoorstel wilde geen belemmering zijn voor nieuwe ontwikkelingen in de rechtspraak.

5. Het treffen van algemene voorzieningen. Voor algemene regels pleit ook dat er onderwerpen zijn die zich niet lenen voor regeling buiten een algemene wet, omdat zij voor het gehele bestuursrecht moeten gelden. De toelichting geeft als voorbeeld de bepaling dat stukken, gericht aan een verkeerd bestuursorgaan, door dat orgaan moeten worden doorgezonden naar de juiste instantie (zie art. 2:3). Als tweede voorbeeld wordt de bezwaarschriftprocedure genoemd die over de gehele lijn verplicht wordt voorgeschreven aan degenen die beroep bij een bestuursrechter willen instellen (zie art. 7:1).

6. Verhouding tot andere wetten. De Awb is naar haar aard een wet die zoveel mogelijk algemene werking moet hebben. De wetgever kan en kon daarom niet zonder meer vertrouwen op de toepassing van bekende collisieregels als 'een bijzondere regel gaat voor een algemene' en 'een jongere wet gaat voor een oudere'. Ten aanzien van op het moment van inwerkingtreding bestaande wetten zouden beide collisieregels immers veelvuldig in tegenovergestelde richtingen wijzen. De wetgever heeft daarom niet op deze regels willen vertrouwen. In een reusachtige wetgevingsoperatie heeft hij de complete bestaande formele wetgeving aangepast aan de Awb. Ook de lagere wetgevers stonden en staan voor de taak hun voorschriften in overeenstemming te brengen met de Awb. Nu de wetgeving is aangepast aan de bepalingen van de Awb, kan voor de vraag naar de verhouding tussen de Awb en de overige wetgeving in formele en materiële zin van de volgende verdeling worden uitgegaan (vergelijk MvT, *Parl. Gesch. Awb I*, p. 64 en 65 en de toelichting bij de Eerste Aanpassingswet, 22061, 3, p. 6-8).

a. Regels van dwingend recht. Aan de meeste regels van de Awb komt een dwingend karakter en een algemene werking toe. De reden hiervoor is dat zulke regels geschikt worden geacht om voor alle onder het bereik van de regel vallende gevallen een oplossing te bieden. Dat betekent dat deze regels gelding hebben, ook indien een voorschrift in een bijzondere wet over hetzelfde onderwerp een regel met een andere (maar met de Awb niet onverenigbare) inhoud geeft. De consequenties van dit uitgangspunt kunnen verregaand zijn. Indien bijvoorbeeld een wettelijk voorschrift wel de gelegenheid aan belanghebbenden biedt om schriftelijk hun zienswijze naar voren te brengen, zou uit de art. 4:7 en art. 4:8 kunnen voortvloeien dat de belanghebbenden ook de keuze moet worden geboden om hun zienswijze desgewenst mondeling naar voren te brengen. Op het niveau van de formele wet kan uiteraard van de dwingendrechtelijke voorschriften van de Awb worden afgeweken, al is dat in beginsel niet de bedoeling van de Awb wetgever. Zulks dient echter steeds uitdrukkelijk te geschieden. Dit geschiedt in zulke gevallen doordat in een bijzondere wettelijke regel dan staat vermeld: 'In afwijking van artikel ... van de Algemene wet bestuursrecht ...'. Uit de aard van de dwingendrechtelijke regels in de Awb vloeit voort dat door de lagere wetgever niet van de inhoud van deze regels mag worden afgeweken. Alleen indien de formele wetgever de lagere wetgever daartoe gemachtigd heeft op een concreet genoemd punt van de Awb af te wijken, bestaat die mogelijkheid wel.

b. Regelen of semidwingend recht. Sommige regels van de Awb hebben een regelen of semidwingend karakter. Bij het opstellen van deze regels is de wetgever er van uitgegaan dat de gegeven regel in het algemeen bruikbaar is, maar heeft hij rekening gehouden met de noodzaak of de wenselijkheid dat in een beperkt aantal gevallen een andere regel zou moeten gelden. Van de in de Awb neergelegde hoofdregel mag dan door wetgevers van ieder niveau worden afgeweken, mits daarvoor een toereikende wettelijke bevoegdheid bestaat. Het karakter van regelen of semidwingend recht blijkt uit de woorden: 'Tenzij bij wettelijk voorschrift anders is bepaald ...' (bijvoorbeeld art. 4:1 over het indienen van een aanvraag) of uit de woorden: 'Voor zover niet bij wettelijk voorschrift anders is bepaald' (zie art. 7:5 lid 2 over het horen in het openbaar in een bezwaarschriftprocedure). De term 'wettelijk voorschrift' omvat niet alleen wetten in formele zin, maar ook voorschriften van lagere wetgevers (algemene maatregel van bestuur, ministeriële regeling, verordeningen van provincie, gemeenten, waterschappen, enzovoorts). Indien een Awb-bepaling een dergelijke clausule bevat, is niet bedoeld daarmee aan lagere wetgevers regelgevende bevoegdheid te delegeren, maar alleen om duidelijk te maken dat lagere wetgevers een andere regel kunnen stellen indien zij dat kunnen op grond van een autonome of gedelegeerde regelgevende bevoegdheid. Van bepalingen van regelen of semidwingend recht kan dan worden afgeweken zonder dat daarbij uitdrukkelijk dient te worden aangegeven dat dit geschiedt in afwijking van de Awb.

c. Aanvullend recht. Een derde categorie regels heeft uitsluitend een aanvullend karakter. Het accent ligt dan juist op de regels die in de bijzondere wetgeving gevonden worden. De Awb heeft bij deze categorie regels niet de pretentie dat een goede, algemene regel kan worden gegeven, maar voorziet wel in een regel die van toepassing is indien de bijzondere regeling geen voorschrift kent dat in het onderwerp voorziet. Een voorbeeld geven art. 4:13 en art. 4:14 over de termijnen voor het geven van beschikkingen. Deze artikelen gaan ervan uit dat de bijzondere wetgever een termijn voor het geven van een beschikking heeft bepaald. Indien dat niet het geval is, voorziet de Awb in een soepele regeling. Een ander voorbeeld is te vinden in art. 3:6 lid 1. De aanhef van dat artikel lid 1 ('Indien aan de adviseur niet reeds bij wettelijk voorschrift een termijn is gesteld ...') brengt tot uitdrukking dat de Awb op dit punt de voorrang geeft aan de bijzondere wetgever.

d. Facultatieve regelingen. Ten slotte kent de Awb enkele facultatieve regelingen. Het gaat in het bijzonder om de uniforme

openbare voorbereidingsprocedure van afdeling 3.4, de coördinatieregeling voor samenhangende besluiten in afdeling 3.5, de regeling over per boekjaar verstrekte subsidies aan rechtspersonen in afdeling 4.2.8 en de klachtadviesprocedure van afdeling 9.1.3. Deze regelingen zijn niet uit hoofde van de Awb van toepassing, maar uitsluitend indien dat elders bij wettelijk voorschrift of bij een afzonderlijk besluit van een bestuursorgaan is bepaald (art. 3:10 lid 1, art. 4:58 en art. 9:13). Binnen deze facultatieve regelingen kan men weer bepalingen van regeld of semidwingend recht tegenkomen. Zo blijkt uit art. 3:15 lid 2 dat bij het in art. 3:10 bedoelde wettelijk voorschrift of door het bestuursorgaan kan worden afgeweken van de hoofdregel dat de uniforme openbare voorbereidingsprocedure alleen openstaat voor belanghebbenden. **e. Literatuur.** S.E. Zijlstra, 'De Awb en de bijzondere wet', *NTB* 2017/24.

7. Toepasselijkheid Awb in Caribisch deel van het Koninkrijk. **a. Caribisch Nederland (BES).** De Awb is slechts in zeer beperkte mate van toepassing in de openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba (Caribisch Nederland). Dit volgt uit art. 3 Invoeringswet openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba, zoals tot stand gebracht via de Tweede aanpassingswet openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba-A (*Stb.* 2010, 829; *Kamerstukken* 32368). Op besluiten en handelingen van bestuursorganen met een zetel in de BES (zoals de gezaghebber en het eilandsbestuur) is alleen het klachtrecht van hoofdstuk 9 Awb van toepassing. Op besluiten en handelingen van bestuursorganen die hun zetel hebben in het Europese deel van Nederland (zoals ministers) ten aanzien van ingezetenen van de BES is alleen het materiële bestuursrecht uit de Awb van toepassing als het gaat om besluiten en handelingen die zijn genomen op basis van wetgeving die in beginsel overal ter wereld kan gelden en derhalve ook in de BES, zoals de Wet openbaarheid van bestuur en de uitvoering van socialezekerheidswetten. Het bestuursprocesrecht (hoofdstukken 6, 7 en 8) is niet van toepassing, omdat in plaats daarvan de Wet administratieve rechtspraak BES geldt. Zie hierover nader: *Kamerstuk* 32368, 3, p. 9-11, en 7, p. 8-10. **b. Caribische landen (Aruba, Curaçao en Sint Maarten).** De Awb is niet van toepassing op bestuursorganen van de andere drie landen van het Koninkrijk. Dat betekent dat in sommige rijkswetten over de uitoefening van een ingevolge zo'n rijkswet aan een bestuursorgaan van Aruba, Curaçao of Sint Maarten verleende bevoegdheid uitdrukkelijk regels zijn opgenomen (zoals de verplichting om een bepaalde beschikking te motiveren), terwijl dit voor Nederlandse bestuursorganen met corresponderende bevoegdheden niet het geval is omdat voor Nederlandse bestuursorganen die regels reeds uit de Awb voortvloeien (zie hierover *Kamerstukken II* 1992/93, 23252, 3, p. 2-4). Indien in regelgeving van Aruba, Curaçao of Sint Maarten bevoegdheden worden toegekend aan een Nederlands bestuursorgaan, moet worden aangenomen dat op de uitoefening van die bevoegdheden de Awb van toepassing is, tenzij de toepassing van de Awb niet verenigbaar is met de desbetreffende regeling van Aruba, Curaçao of Sint Maarten (zie C. Borman, *Het Statuut voor het Koninkrijk*, Deventer: Kluwer 2012, p. 136 (3e druk)). **c. Literatuur.** J.P. de Haan, 'Algemene bestuursrechtspraak in de Nederlandse Antillen en Aruba', in: T. Barkhuysen, W. den Ouden en J.E.M. Polak, *Bestuursrecht harmoniseren: 15 jaar Awb*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2010, p. 921-937; J.Th. Drop, 'Naar de bestuursrechter op de BES-eilanden', *JBPlus* 2011, 3, p. 185-197; L.J.J. Rogier, *Beginselen van Caribisch bestuursrecht*, Den Haag: Boom Juridisch uitgevers 2012; S.E. Zijlstra, 'Naar een landsverordening algemene regels van bestuursrecht? Beschouwingen over nut en noodzaak van een Awb voor Caribisch Nederland', *Caribisch Juristenblad* 2015, afl. 4, p. 257-275; L.J.J. Rogier, 'De betekenis van de Algemene wet bestuursrecht voor Curaçao', *Caribisch Juristenblad* 2018, afl. 2, p. 91-129; T.C. Borman, 'De Awb als ordenende kracht: ook voor Caribisch Nederland?', in: A.T. Marseille e.a. (red.), *25 jaar Awb. In eenheid en verscheidenheid*, Deventer: Wolters Kluwer 2019, p. 13-27.

8. Literatuur. Op het terrein van het algemeen bestuursrecht zijn de belangrijkste hand- en leerboeken: R.J.N. Schlössels, R.J.B. Schutgens & S.E. Zijlstra, *Bestuursrecht in de sociale rechtsstaat*, Deventer: Wolters Kluwer 2017 (7e druk, band 1) en 2019 (7e druk, band 2); H.D. van Wijk, W. Konijnenbelt & R.M. van Male, *Hoofdstukken van bestuursrecht*, Deventer: Kluwer 2014 (16e druk); F.C.M.A. Michiels, A.B. Blomberg & L.A.J. Spaans, *Hoofdzaken van het bestuursrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2022 (10e druk); M. Schreuder-Vlasblom, *Rechtsbescherming en bestuurlijke voorprocedure* (R&P nr. SB3), Deventer: Wolters Kluwer 2017 (6e druk); A.Q.C. Tak, *Van rechtsbescherming naar machtsbescherming. Het Nederlandse bestuursprocesrecht*, Tilburg: Wolf Legal Publishers 2019 (vier delen); H.E. Bröring &

K.J. de Graaf (red.), *Bestuursrecht 1. Systeem, bevoegdheid, bevoegdheidsuitoefening, handhaving*, Den Haag: Boom Juridisch 2022 (7e druk); A.T. Marseille & H.D. Tolsma (red.), *Bestuursrecht 2. Rechtsbescherming tegen de overheid*, Den Haag: Boom Juridisch 2022 (8e druk); T. Barkhuysen e.a., *Bestuursrecht in het Awb-tijdperk*, Deventer: Wolters Kluwer 2022 (9e druk); A.T. Marseille (red.), *Inleiding bestuursrecht*, Den Haag: Boom Juridisch 2021.